

ELEKTRONİK YAYINCILIK ÜZERİNE

Ahmet ÇELİK*

ÖZ

Bilgisayar ve telekomünikasyon araçlarındaki gelişmelerin etkilediği alanlardan birisi de basım sanayi olmuştur. Bir görüşe göre, kâğıda dayalı basım dünyasının yerini kısa bir süre sonra elektronik yayınlar alacaktır. Bu durum ise, basılı kaynaklarla dolaylı veya dolaysız ilgili çeşitli kurum ve kişileri (yayıncı, yazar, kütüphane, kullanıcı) etkileyecektir. Bu yazıda, elektronik yayıncılığın ortaya çıkmasına yolaçan teknolojik gelişmeler ile, bu yayın biçiminden etkileneceklerin durumu kısaca tartışılmaktadır.

ABSTRACT

Printing industry is one of the areas affected by the developments in computers and telecommunications. Some experts argue that electronic publication, which is a product of such developments mentioned will replace the printing industry based on paper. In this paper, electronic publication and its possible effects on publishers and libraries are briefly discussed.

GİRİŞ

Bilindiği gibi enformasyon teknolojisi (bilgisayarlar ve telekomünikasyon araçları) 1960'lı yıllardan başlayarak, gittikçe artan bir ölçüde günlük yaşantımızı etkilemektedir. Sözkonusu teknoloji çok çeşitli alanlarda uygulama alanı bulmuş, geleneksel araçların işlevini temelden sarsmıştır.

Enformasyon teknolojisinin etkilediği alanlardan birisi de basım ve yayın etkinlikleri olmuştur. Özellikle Batılı ülkelerde, elektronik yayıncılık üzerinde durulmakta, basım malzemesi olarak kâğıdın gerekliliği ve geleceği tartışılarak «kâğıda dayalı basım dünyası varlığını koruyabilecek mi?» gibi sorular gündeme gelmektedir. Teknolojik gelişmelerin basımcı-

* ODTÜ Kütüphanesi Uzmanı.

lığı nasıl etkileyeceği konusundaki görüşleri iki gruba ayırmak olanaklıdır : Bir görüşe göre, kâğıt önümüzdeki yüzyılda yerini elektronik ürünlere bırakacaktır. Diğer görüşe göre ise, kâğıt elektronik araçlarla birlikte varlığını sürdürecektir.

«Kâğıt ortadan kalkacaktır» savını ileri sürenler, yazı malzemelerinin zaman içinde değişikliğe uğradıklarını belirterek toprak levhanın yerini papirüsün, onun yerini de kâğıdın aldığı örneğini vermektedirler (Lancaster, 1982). Acaba, kâğıdın egemenliği sürebilecek midir? Gelişmeler kâğıdın yerini bir süre sonra elektronik araçların alacağını göstermektedir. Daha şimdiden hava alanlarında, seyahat acentalarında, bankalarda, süpermarketlerde, kütüphanelerde bilgisayarlar yaygınlıkla kullanılmaktadır. Lancaster'e (1982) göre sorun, elektronik devrimin olup olmayacağı değil, ne zaman tamamlanacağıdır. Gelişmelerin hızı bir süre sonra «kâğıtsız toplum»a (paperless society) geçileceğini göstermektedir. Böyle bir toplumda kâğıdın yerini elektronik araçlar alacak, kâğıt kullanmaya gerek kalmayacaktır.

«Kâğıt ortadan kalkacaktır» savına karşı çıkanlar ise, kâğıtsız toplumun bir «mit» olduğunu ileri sürmektedirler. Onlara göre, televizyon radyoyu nasıl ortadan kaldırmadıysa elektronik yayıncılık da kâğıt ürünlerini ortadan kaldırmayacaktır. Söz gelimi, geleceğin kütüphanelerinde kitap rafları ile terminaller birlikte bulunacaktır (Boss, 1982). Ayrıca, yeni teknolojinin yayılma oranı, beklenenin tersine, yavaştır. Çünkü, bu teknoloji teknik, ekonomik, yasal ve psikolojik bir takım sorunlarla karşı karşıyadır. Toplumbilimci Horowitz'de bilim ve teknoloji tarihinin, yeni iletişim ve ulaşım araçlarının eski teknolojileri bütünüyle ortadan kaldırmadığını gösterdiğini söyleyerek şu örneği vermektedir :

«1950'de televizyonun etkisinin ilk duyulmaya başladığı zaman, ABD'de 11022 kitap basıldı. 1970'de, ki bilgisayarların etkisinin oldukça arttığı bir zamandır, bu sayı 36071'e yükseldi. 1979'da ise, yani televizyondan otuz, bilgisayarın yaygınlıkla kullanılmasından on yıl sonra basılan kitap sayısı 45182'ye ulaştı. Bu rakamlar, bilgisayarların egemen olduğu bir dünyada da, basımcılığın etkisinin süreceğini göstermektedir.» (Horowitz, 1984, 68).

Anlaşıyor ki bu tartışmalar daha uzun süre güncelliğini koruyacaktır. Bu yazıda, sözkonusu tartışmalara yolaçan enformasyon teknolojisindeki gelişmeleri I. Bölüm'de; tartışmanın önemli bir ögesi olan yayıncıları II. Bölüm'de; gelişmelerden önemli ölçüde etkilenecek kütüphane-

leri ise III. Bölüm'de irdelleyerek geleceğin ne göstereceğini belirtmeyi denedik.

I. BÖLÜM

ENFORMASYON TEKNOLOJİSİNDEKİ GELİŞMELER

İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana teknolojik gelişme çok hızlanmıştır. Bu gelişim, enformasyon teknolojisi adını verdiğimiz bilgisayar ve telekomünikasyon araçlarında daha da belirgindir. Toffler'in (1980) deyiimiyle insanlık «Üçüncü Dalga»ya ulaşmıştır. O'na göre, Birinci Dalga binlerce yıl süren Tarım Devrimi'ni; İkinci Dalga üçyüz yıl süren Sanayi Devrimi'ni; Üçüncü Dalga'da içinde bulunduğumuz Enformasyon Devrimi'ni kapsamaktadır. Enformasyon teknolojisinin önemli bir ögesi olan bilgisayarlar artan bellek kapasiteleri, düşen fiyatları, yaygınlaşan yazılım (software) programlarıyla gittikçe artan bir ölçüde geniş kitlelerin hizmetine girmektedir. (Garson ve Howard, 1984). ABD'de, 1979'da üç milyon olan terminal sayısının 1995 yılında 100 milyona çıkacağı hesaplanmaktadır. Lancaster, 1982). Bilgisayardaki gelişme o denli hızlıdır ki, bugünkü mikrobilgisayarların 2000 yılında günümüzdeki büyük boy bilgisayarların (mainframe) gücüne ulaşacağı belirtilmektedir.

Öte yandan, telekomünikasyon araçlarındaki gelişmeler de baş döndürücü boyutlara erişmiştir. Bu araçlar (uydular, fiber-optik kablolar vb.) ses, veri ve görüntüyü rahatlıkla taşır duruma gelmişlerdir.

Enformasyon teknolojisinin günümüzdeki uygulama alanlarından bazıları şunlardır (Lancaster, 1982) :

— **Bilgisayarlarla konferans** : Çevrimiçi (online) terminaller aracılığıyla, uzak mesafelere gitmeye gerek kalmaksızın bilim adamları yüzyüze çeşitli sorunları tartışabilmektedirler.

— **Elektronik mektup** : Bir çalışma biriminde haberleşmenin terminaller aracılığıyla yapılması ve işlemlerde kâğıt kullanılmaması gündeme gelmiştir. «Paperless office» adı verilen bu sistemlerle aynı birim içinde haberleşmek çok kolaylaşmıştır. Birim dışıyla haberleşmek için ise, iletişim ağlarına katılmak gereklidir. Terminallerin taşınabilir olmasından dolayı, elektronik mektup evde de çalışabilmeyi olanaklı kılmaktadır.

— **Etkileşimli (interactive) televizyon** : Televizyonun sadece eğlence değil, enformasyon sağlayacak bir araç olabileceği görüşünden hareketle, İngiltere'de Teletext ve Prestel servisleri geliştirilmiştir. BBC tarafından Ceefax, ITV tarafından Oracle adıyla verilen teletekste dayalı bu

enformasyon hizmeti, normal televizyon alıcısına eklenen araçlar yardımıyla, kullanıcılarına çeşitli alanlarda (güncel haber, iş dünyasındaki gelişmeler v.b.) bilgi sağlamaktadır. İngiliz PTT'si tarafından geliştirilen Prestel ise, ticari ve ekonomik alanda geniş bilgi ve haber vermektedir.

— **Videodisk** : Bir diğer önemli gelişme bu araçlarda görülmektedir. Öyle ki, videodisklerin kitap basımını ortadan kaldıracabileceği belirtilmektedir. Bu araçlara görüntü ve yazılar kolaylıkla kaydedilebildiği ve gerektiğinde gözden geçirilebildiği için videodisk kâğıt ve mikrofilmin elektronik eşiti haline gelmektedir (Savage, 1980). Bu araç kitap, dergi ve her türlü eğitim malzemesi için kullanılabilir. Ömürleri (on yıl) manyetik teyplere (üç-dört yıl) göre daha uzundur. Lancaster'a (1982) göre, videodiskteki gelişmelerin sonucu olarak günlük gazeteler evlere disk biçiminde gelecek, akademisyenler çok sayıda derginin içeriğine kolaylıkla ulaşabileceklerdir. Bilgi depolama için çok uygun bir araç olan videodisk sayesinde, 100.000 sayfalık bir dergi bu diskin bir yüzüne yerleştirilebilecektir.

II. BÖLÜM

YAYINCILAR NE YAPACAK?

Elektronik yayıncılıkla en yakından ilgilenen grup yayıncılardır. Çünkü, diğer firmalarla olan rekabet, artan posta ve kâğıt giderleri onları yeni arayışlara itmektedir. (Garson ve Howad, 1984). Maurice Line'a (1984) göre, enformasyon kaynaklarının elektronik araçlarla yayınlanmak istemesinin ardında yatan temel nedenlerden birisi «parasız» kullanımı engellemektir. Bilindiği gibi, yaygın fotokopi olanakları yayınların denetimini olanaksız kılmaktadır. Elektronik yayınların denetimi doğrudan yayıncıda olduğu için bu durum önlenilecektir.

Yayıncı açısından olumsuzluklar ise, şunlar olabilir :

- Başlangıçtaki yatırım oldukça fazladır.
- Basılı dergiler için önceden abone yapılır ve parası peşin alınırken, elektronik dergilerin parası ancak kullanıldığı zaman alınabilmektedir.

Büyük firmalar, elektronik yayıncılıktaki gelişmeleri izleyebilmek için çeşitli çalışmalar yapmaktadırlar. American Chemical Society, 1984 itibarıyla, onsekiz dergisini elektronik olarak yayınlamaktadır. Aralarında Elsevier, Pergamon, Blackwell ve Academic Press'in bulunduğu bir grup yayınevi ise ADONIS (Article Delivery Over Network Information Systems) projesi üzerinde çalışmaktadırlar. İlk etapta 1500 bilimsel ve teknolojik

dergi videodiskte toplanacak, kütüphane bilgi ağları aracılığıyla bu kaynaklara ulaşılabilecektir. Böyle bir sistem yayıncıların telif haklarını garanti ettiği için çekici gözükmemektedir (Lancaster, 1982).

Görülüyor ki büyük yayınevleri elektronik yayıncılığa özel bir önem vermeye başlamışlardır. Bu durumun olumlu ve olumsuz sonuçlarını yakın gelecekte izleyebileceğiz.

III. BÖLÜM

ELEKTRONİK YAYIN VE KÜTÜPHANE

Enformasyon teknolojisi günümüz kütüphanelerinde iki biçimde kullanılmaktadır (Gurnsey, 1983; Lancaster, 1982) :

a) Geleneksel bir hizmeti hızlandırmak için. Örneğin kütüphanedeki kataloglama, ödünç verme, aksesyon, seri kontrol gibi işlemlerin hızlandırılması için bilgisayarlardan yararlanılmaktadır. Ancak, bu tür işlerde kullanılan bilgisayarların verilen hizmetin özünde bir değişiklik oluşturmadıkları açıktır.

b) Enformasyonun elektronik formda hazırlanması ve dağıtımı. Kütüphaneler böylece, uzak mesafelerdeki veri tabanlarına ulaşma olanağına kavuşmuşlardır. Bu durum geleneksel «koleksiyon», «kütüphane» ve «kütüphaneci» kavramını değiştirecek bir boyuta erişme yolundadır.

Bilgisayarlar uzun yıllardır katalog kartlarının ve mikrofişlerin üretimi için kullanılıyordu. Günümüzde ise, çevrimiçi kataloglar, kart katalogu ve mikrofişi ortadan kaldırmak üzeredir. Aynı olay kitap ve dergide de kendini göstermektedir. Bilgisayarlar bir yandan onların basımında kullanılırken, bir yandan da bazı yayınlara (The Foundation Directory, The Federal Register, The Encyclopedia of Associations v.b.) çevrimiçi ulaşımı sağlamaktadırlar (Gurnsey, 1983; Lancaster, 1982). Bir yayıncının belirttiği gibi elektronik yayından önce bilimsel dergiler ve referans kaynakları etkilenecektir. Büyük ölçüde veriyi kapsayan yayınları, özellikle verileri sık sık değişenleri, kitap biçiminde basmak gereksiz olacaktır (Lancaster, 1982). Örneğin Fransa'da telefon rehberlerinin basılmasından vazgeçilip terminallere geçilmesi daha kârlı görülmeğe başlanmıştır. Pahalı basımlı indeks ve abstraktların abone sayıları azalmaya başlamıştır.

Lancaster'ın (1982) yakın geleceğe ait öngörülleri şöyledir :

- 1 — 2000 yılında, mevcut indeks ve abstrakt servislerinin %50'si sadece elektronik formda üretilecektir.
- 2 — Aynı yılda, günümüzdeki periyodiklerin sadece %25'i bugünkü (basılı) biçimini koruyacaktır.

- 3 — 1990'a gelindiğinde, mevcut referans kaynaklarının %25'i elektronik biçimde olacaktır. %50'lik orana 2000 yılından sonra erişilecektir.
- 4 — 1995'de, teknik yayınların %50'si elektronik formda olacaktır. 2000 yılından sonra bu oran %90'a erişecektir.

Bu oranlar dünyadaki yayıncılığın tümü dikkate alınarak hazırlanmıştır. ABD gibi ülkelerde bu oranların çok daha yüksek olması beklenmektedir.

Garson ve Howard (1984) elektronik yayıncılığın kütüphaneleri şu alanlarda etkileyeceğini belirtmektedir :

- Basılı malzeme azalacağı için fiziksel alana duyulan gereksinim azalacaktır.
- Sınıflandırma ve denetim sorunu ortadan kalkacaktır.
- Kart katalog, çevrimiçi kataloğa dönüşecektir.
- Kütüphane bütçesi etkilenecektir (abone sistemi kalkacak, kullanımından sonra para ödenecektir.).
- Kütüphanenin temel işlevlerinden biri olan «basılı malzemeleri gelecek kuşaklara ulaştırma» kavramı değişime uğrayacaktır.
- Kütüphane hizmetleri paralı olabilir.

Söz konusu değişime önce araştırma ve üniversite kütüphaneleri girecek, halk kütüphaneleri onları izleyecektir. Romanlar ve eğlencelik magazinler ise, bilgisayar ortamına en son geçecek adaylar olarak görülmektedir. Bir yayıncı, etkileşimli (interactive) bir epik romanın yazımına başladıklarını, okuyucunun isteğine göre, romanın bitişiyle ilgili çeşitli seçeneklere yer vereceklerini belirtmektedir (Lancaster, 1982). Çevrimiçi teknolojisinin halk kütüphanelerinde yaygınlaşması ve ev bilgisayarlarıyla bunlara ulaşımın sağlanması kâğıtsız iletişimin artmasına yol açacaktır.

Görünen o ki, kâğıttan elektroniğe geçiş, araştırma sürecinin kolaylaşması ve malzeme fiyatlarının düşmesiyle hızlanacaktır. Yeni teknolojinin başarısı, ayrıca, uygun altyapının bulunmasına, piyasa gereksinimlerine ve yetişkin insangücüne bağlıdır (Gurnsey, 1983).

S O N U Ç

Görüldüğü gibi enformasyon teknolojisi hızlı bir gelişme göstermektedir. Konumuzu oluşturan elektronik yayıncılık da yazarları, yayıncıları, kütüphaneleri ve kullanıcıları etkilemeye başlamıştır. Ancak, yayın gelecekte basıncılığın, dolayısıyla kâğıt ürünlerinin ortadan kalkması beklen-

memelidir. Basılı ürünler, elektronik yayınlarla birlikte varlığını koruyacaktır. Teknolojinin henüz gelişme aşamasında olması ve basılı yayınların birincil gelir kaynağı durumunu korumaları nedeniyle yayıncıların bu alandan hemen çekilmeleri beklenemez.

Ancak, enformasyon teknolojisindeki hızlı gelişimin, bir süre sonra, gelişmekte olan ülkeleri bir ikileme karşı karşıya bırakacağı açıktır. Bu ülkeler, ya kit kaynaklarının önemli bir kısmını bu alana ayırıp çağdaş gelişmeleri izleyebilecekler, ya da bilimsel ve teknik gelişmelerin çok uzatılmasında kalacaklardır. Öte yandan, yazılı basının ticari amaçlara kurban edilme tehlikesi ufukta gözükmemektedir. Öyle ki «bilgi herkese açıktır» anlayışı «bilgi parası olana» dönüşebilir (Line, 1984).

Enformasyon kaynakları açısından büyük ölçüde gelişmiş ülkelere bağımlı olan Türkiye, teknolojik gelişmelere uyum sağlayamaz ise, bu ülkelerle arasındaki uçurum daha da artabilir. Çünkü, artık anlaşılmalıdır ki, yakın gelecekte bilimsel ve teknik bilgi kaynaklarının çoğunluğu elektronik yayınlara dönüşecektir. Bunları izleyememek ise, uygarlık yarışından kopmakla eş anlamlı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Boss, Richard W. «The myth of the paperless society» **Information Technology : Critical Choices For Library Decision Makers** ed. by Allen Kent and T. J. Galvin, New York : Marcel Dekker, 1982, 41-46.
- Garson, L. R. and Howard, J. G. «Electronic publishing : potential benefits and problems for authors, publishers and libraries» **Journal of Chemical Information and Computer Sciences**, 24, 3 (1983), 119-123.
- Gurnsey, J. «Electronic publishing : a market perspective» **Aslib Proceedings**, 35, 10 (1983), 389-397.
- Horowitz, I. L. «Views on print, computers and democratic societies» **Dialogue**, 1984, 66, 67-70.
- Lancaster, F. W. **Libraries and librarians in an age of electronics**. Arlington : Information Resources Press, 1982.
- Line, Maurice B. «Some possible future effects of information technology» **IFLA Journal**, 10, 1 (1984), 57-62.
- Savage, M. «Beyond film : a look at the information storage potential of video-discs» **Bulletin of the American Society for Information Science**, 7, 1, (1980), 26-29.
- Toffler, A. **Future Shock**. New York : Morrow, 1980.